

ЛІТЕРАТУРА

1. Голикова Л. Система деловых журналов в России: особенности становления, функционирования и развития: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук / Л. Голикова. – М., 2009. – 18 с.
2. Олтаржевський Д. Роль і місце корпоративних медіа в сучасній системі ЗМІ / Д. Олтаржевський // Наукові записки Інституту журналістики. – 2009. – С. 15-19.
3. Скіпор К. Корпоративні медіа в системі масової комунікації / К. Скіпор // Наукові записки Інституту журналістики. Том 37. – К., 2009. – Жовтень-грудень. – С. 43-47.
4. Чемякин Ю. Корпоративные СМИ: секреты эффективности / Ю. Чемякин // Екатеринбург: ИД «Дискурс Пи», 2006. – 184 с.

В. В. Георгієвська

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
(м. Київ)

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПРЕСА СХІДНОЇ УКРАЇНИ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Партійна преса в Україні має давні традиції – з часу поширення соціалістичних ідей у другій половині ХІХ ст. українська молодь вибирала політичні шляхи майбутнього. Саме про покоління М. Драгоманова, С. Подолинського, М. Павлика, І. Франка говорили, що вони носять в одній кишені «Кобзар» Тараса Шевченка, а в іншій – «Капітал» К. Маркса, намагаючись пристосувати європейські ідеї вільного розвитку народів і справедливого державного устрою до національних ідеалів. Від створення Русько-української радикальної партії на Галичині у 1890 р. та заснування її часописів – як органів, «рупорів» цієї партії – починається відлік партійної преси на українських землях. Чимало національних державних і громадських діячів мали причетність до партійної діяльності, нерідко були активними творцями партійної преси (як редактори, співробітники, полум'яні публіцисти).

Незважаючи на існування окремих розвідок про становлення і діяльність політичних партій в Україні (в першу чергу це праці вітчизняних істориків – В. Головченка, О. Висоцького, В. Даниленка, О. Реєнта, С. Кульчицького; зарубіжних учених – А. Животка, С. Наріжного, Ю. Тернопільського, М. Стахіва та ін.), дослідження функціонування деяких газет і журналів партійного типу в різні історичні періоди (В. Солдатенко, І. Крупський, В. Владимиров, О. Сидоренко, О. Березовський, А. Заводовський, Л. Могильний, А. Павко та ін.) [див. зокрема: 1 ; 3 ; 4 ; 5 ; 8 ; 11], ще не здійснено комплексного аналізу етапів становлення та не узагальнено особливості розвитку партійної преси на українських землях, типів таких часописів, їх структурно-організаційних та творчо-публіцистичних умов функціонування.

Велике значення для досвіду діяльності української партійної преси мали часописи радикальної партії – «Хлібороб» і «Народ», які редагували І. Франко та М. Павлик. Згодом співредактором часописів Української соціал-демократичної партії (УСДП) став ідеолог так званого австромарксизму в українській соціал-демократії М. Ганкевич («Воля», «Земля і воля»). Зокрема у Чернівцях та Львові політичні емігранти зі Східної України засновували свої партійні часописи («Гасло», «Селянин», «Добра новина», «Праця»)[3].

На початку ХХ ст. національне партійне життя поступово розгортається і на Східній Україні, одна за одною створюються кілька партій – Революційна українська партія (РУП), Українська народна партія (УНП), Українська демократична партія (УДП), Українська радикальна партія (УРП), Українська соціал-демократична партія (УСДРП), програми й назви яких частково повторюють ті програмові засади, що вже були закладені на Галичині. Серед фундаторів і лідерів Д. Антонович, М. Міхновський, Є. Чикаленко, О. Лотоцький, Б. Грінченко, С. Єфремов, В. Винниченко, С. Петлюра та ін. За своєю ідеологією партії притримувалися основних напрямків: соціалізм і лібералізм.

Широко заявила про свої вимоги УСДРП, видаючи в межах Російській імперії (Москва, Києві, Петербурзі, Харкові) ряд партійних часописів. Як вважає історик А. Заводовський, до таких газет і журналів належали: «Вільна Україна», «Воля», «Наша думка», «Слово», «Боротьба», «Дзвін», «Наш голос», «Шершень» і т.д. Досліджуючи в кандидатській дисертації питання відстоювання національних проблем пресою української соціал-демократії, автор робить в авторефераті аргументовані висновки, один із яких такий: «Використовуючи пресу, члени УСДРП намагалися розвинути в українських трудящих національні почуття, бажання протистояти ідеям пролетарського інтернаціоналізму й класовій боротьбі» [4, с. 14], що презентувала безпосередньо РСДРП.

Але окрім проукраїнських партій, в межах Російської імперії, зокрема на півдні, діяло чимало інших партійних утворень: Російська соціал-демократична партія (РСДРП), Партія соціалістів-революціонерів (ПСР), Партія народної свободи (ПНС), Партія правового порядку (ППП), партії монархічного спрямування (Російська монархічна партія, Київська монархічна партія). Значною мірою їхнє існування підтримувалося агітаційно-пропагандистськими матеріалами (листівки, брошури, преса).

Спробуємо розглянути інформаційну діяльність різних політичних партій на Східній Україні (1900–1917 рр.) на прикладі кількох губерній – Київської, Харківської і Полтавської. Так, дослідники періодичних видань Києва А. Волобуєва, Н. Сидоренко, О. Сидоренко та О. Школьна називають 31 партійний орган у місті [3, т. 4, с. 153], здебільшого соціалістичного спрямування таких партій, як РСДРП, УСДРП, Партія соціалістів-революціонерів (ПСР), Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР), Українська партія соціалістів-федералістів (УПСФ), РУП та ін. Це такі часописи УСДРП: «Боротьба» (1906), «Слово» (1907–1909), «Воля» та «Робітнича газета» (1917), редакторами яких були М. Стаховський, С. Петлюра, Б. Мартос, В. Винниченко. Хроніка й публіцистика відігравали значну роль у донесенні основних ідей своїх лідерів до мас.

На сторінках цих газет не тільки ставилися актуальні питання «Що далі?», а й обговорювалися відповіді; потреба відстоювати права «соціально покривдженого робітничого класу», змагатися за «чистоту української ідеї», спонукати до створення національно-територіальної автономії – такими були основні завдання.

Історик І. Михальський, розглядаючи джерела до історії політичного руху в Україні, наголошує на тому, що «для творів українських політиків кінця XIX – початку XX ст. характерним є публіцистичний характер, тому буває досить складно відокремити їх від такої групи джерел партійного походження, як партійна публіцистика». Автор підкреслює, що такий факт обумовлений тим, що їхні звернення були «розраховані на необізнаного читача і передбачали залучення до партійного руху якомога більшої кількості українського населення» [7, с. 91].

Без зв'язку з національними орієнтирами розглядалися питання захисту інтересів робітників та поліпшення їхнього життя в програмах РСДРП. Найраніше в Києві вийшли газети «Вперед» (1896–1900) і «Рабочая газета» (1897), де всіх покривджених і пригноблених закликали єднатися в марксистські гуртки, відстоювати свої класові інтереси, боротися за ліпшу долю, йти вперед у «перших лавах великої народної армії». В такому ж руслі виступали редакції газет «Голос солдата» (1905), «Работник» (1906), «Железнодорожный пролетарий / Южный пролетарий» (1908), «Гудок» (1911), «Голос социал-демократа» (1917), «Знамя труда» (1917), «Рабочая жизнь» (1917), «Пролетарская мысль» (1917–1918) та ін.

За даними покажчика періодичних видань Катеринослава та Катеринославської губернії, в губернському центрі зафіксовано 18 [8, с. 136–137], а в інших містах губернії 11 партійних видань [8, с. 145]. Це такі газети (органи РСДРП), як «Южный рабочий» (1900–1903), «Жизнь солдата» (1906), «Звезда» (1917–1918), «Борьба / Наша борьба» (1917) – у Катеринославі; «Донецкий колокол» (1906–1907), «Донецкий пролетарий», «Еврейский социалист», «Заря» (усі в Луганську, 1917–1918), «Голос социал-демократа» і «Народная свобода» (обидві у Бахмуті, 1917), «Клич народа» (Юзівка, 1917) та ін.

Всього 13 партійних видань зазначено в Полтавській губернії [10], незначна часка видавалася комітетами РСДРП: «Листок социал-демократа / Голос труда» (Миргород, 1917) і «Молот» (Полтава, 1917); інші газети виходили в світ під керівництвом УСДРП: «Хлібороб» (Лубни, 1905), «Социал-демократ» (Полтава, 1907); єврейської партії «По'алеі-

Цион» (Еврейская рабочая хроника», Полтава, 1906 і «Пролетарская Мысль», Кременчук, 1917), Полтавського губернського комітету партії «Ідінфолкспартей» («Еврей-избиратель», 1917), Полтавського комітету об'єднаної Єврейської соціалістичної робітничої партії («Бюллетень...», 1917), а також ПСР («Делосоціаліста-революціонера» (Полтава, 1917), УПСР («Соціаліст-революціонер», Полтава, 1917) і ПНС («Хорольская речь», 1917).

Два видання представлено в Чернігівській губернії – «Известия комитета Конотопской организации „Бунда“» та «Известия Конотопской организации Российской социал-демократической рабочей партии» (обидві – 1917). В останній «суто робітничій, пролетарській газеті» редакція закликала об'єднатися в одну велику сім'ю народу «на чолі з Його Величністю Пролетаріатом»; висувалися робітничі вимоги на міських виборах: реальні права, охорона праці, житлове питання, господарча діяльність, народна освіта, поліпшення санітарного догляду тощо.

Ще менше партійних органів знайдеться в Подільській губернії: робітнича газета «Красное знамя» (1917), видавцем якої був Могилів-Подільський районний комісаріат РСДРП (№ 8-ї Армії [9]). Жодного партійного органу не виявлено у Волинській губернії.

Активною була партійна діяльність в Харкові. Деякі партійні органи згадує в своїй монографії проф. І. Л. Михайлин, даючи характеристику таким партіям: УСДРП, РСДРП, Соціалістичній єврейській робітничій партії, есерів та кадетів [6, с. 283–286] та їхній агітаційній спроможності.

Так, соціалістичне спрямування в Харкові мали українські видання: тижневик «Виборчий листок до городської Думи», «Нова громада», «Робітник», двомовні газета «Земля і воля» і «Труд и воля» (усі видавалися з 1917 р.); близькі принципи відстоювали на своїх шпальтах часописи «Гасло» (1915–1916) і «Слово» (1916). У вступній статті останнього з названих видань редакція підкреслювала свою позицію – відстоювати інтереси не тільки робітників усієї Росії, а дбати «якнайтвердіше по справу національного відродження українського пролетаріату і всієї України» (1915. – № 1).

До редколегії органу Ради Слобідської України «Нова громада» входили представники різних соціалістичних платформ: соціалісти-демократи, федералісти, революціонери. Часопис пропагував гасло «Хай живе Українська Народня Республіка в Російській Федерації Республік!». Чимало публікацій тут присвячено діяльності Української Центральної Ради, селянському та військовому з'їздам, хроніці в рубриках «З життя товариств і організацій», «На Слобожанщині», «По Україні», роз'ясненню необхідності боротися з більшовизмом. Загальне завдання редакції – обстоювати інтереси українського трудового люду (селянства і робітництва).

Щоденна газета «Земля и воля» спочатку була органом Харківського комітету партії соціалістів-революціонерів, а з № 208 – Партії соціалістів-революціонерів, інтернаціоналістів і крайкому Партії лівих соціалістів на Україні (з 1918 р.). Співробітники висвітлювали хроніку революційних подій і партійного життя, виступали зі статтями, що відповідали творчо-організаційним настановам партії: «Визволення землі», «Земля – народу!», «Праця і капітал», «Народний учитель перед лицем революції», «Українство і війна» тощо. Провідними авторами були харків'яни Гнат Михайличенко, Н. Горяєва, К. Шевченко, Б. Омелько, Н. Ковальська.

Найраніше, 1905 р., у Харкові виходять «Известия Федеративного совета Харьковских комитетов РСДРП» та «Харьковский рабочий»), примірники яких сьогодні є вже раритетом. Уже згодом починають функціонувати інші партійні органи. Цілий ряд нових соціал-демократичних видань загальноросійського напрямку з'являються на східноукраїнських землях після Лютневої революції 1917 р. Тимчасове визвольне бюро анархістів Росії видає «Бюллетень»; гасло «Анархія – мати порядку» сповідує редакція та читачі часопису «Слово к моменту»; Федерація анархістів м. Харкова, далі анархісти-комуністи (№ 8–10) керують часописом «Хлеб и воля». Соціалісти революціонери видають газети «За народ» і «Революционный народ»; їхні продовжувачі – Союз соціалістів-революціонерів-максималістів – «Трудовую республику».

Органом агітації Партії народної свободи стала газета «Народная свобода». Монархічні ідеї покладено в основу діяльності Союзу руського народу та його періодики: «Глас народа» і «Черная сотня» (1906), де наріжним каменем виступає «непохитна тріада»: віра православна, цар самодержавний та інтереси російського народу. Цим завданням від-

верто симпатизували редакції журналу «Мирный труд» і газети «Накануне чего?».

Потужними органами РСДРП були газети «Пролетарий» (орган Харківського комітету), згодом «Социал-демократ» і «Донецкий пролетарий» (орган обласного комітету Донецького та Криворізького басейну та Харківського комітету), один випуск під назвою «Первомай», де на передовому місці були публікації: «Допоки чекати?», «Чому вчить соціал-демократія?», «Політика буржуазії і завдання пролетаріату», «Революція і селянство», «Організуйтеся!» та ін.

Як орган соціалістичної думки визначив своє спрямування літературно-політичний тижневик «Утро юга» (з № 4 перенесений до Феодосії). Щоденну газету «Наш голос» почав видавати в листопаді 1917 р. Харківський комітет меншовиків-оборонців, який неодноразово засуджував політику більшовиків у руслі однієї партії (матеріали «Більшовицька авантюра і наші завдання», «Оборона країни і мир», «Не поглиблення революції, а закріплення її завоювань», «Вся влада Установчим Зборам!»). Досить критично редакція поставилася й до українського руху, вважаючи його «ідейно слабким», без можливості формування «українського національного ядра», помилково стверджуючи, що пролетарський рух на Україні не був «пофарбований у національні кольори» (1917. – № 14).

Тут варто прокоментувати ці висловлювання думкою історика української преси І. Крупського, який вважав, що тогочасна газетна політика РСДРП визначалася трьома основними чинниками: боротьбою проти всіх газет, що не підтримували нову владу; організацією широкої мережі своїх видань й суворого партійного керівництва а їхньою діяльністю [5, с. 33].

Члени харківської організації Єврейської соціалістичної партії «Бунд» видавали щотижневик російською мовою «Наше слово» та часопис «Дінахліхтен» (1917, мова текстів – їдиш). Зокрема «Наше слово» чітко пояснював програму боротьби єврейського пролетаріату за нове життя, підтримував «могутні темпи розвитку українського визвольного руху». З № 4 цей соціал-демократичний тижневик вийшов за межі суто харківського органу, об'єднавши районні комітети Катеринославської і Таврійської губерній, а також Обл. Війська Донського.

Як орган соціалістичної думки визначив своє спрямування літературно-політичний тижневик «Утро юга» (з № 4 перенесений до Феодосії). Польське соціалістичне об'єднання випускало в світ свій орган рідною мовою «Jedność robotnicza» (1917), подаючи провідні заклики: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», «Визволення робітничого класу – справа самих робітників», «Хай живесолідарність вільних народів!».

Отже, більшість партійних видань одного спрямування дотримувалися в своєму змісті подібних ідей, гасел, структурно-організаційних компонентів. Але розгалуження партій (зокрема, соціалістичних, соціал-демократичних, революційних), привнесення національно-визвольних елементів у політичну діяльність (наприклад, РСДРП, УСДРП, єврейський «Бунд», Польське соціалістичне об'єднання та ін.), творчі позиції партійних лідерів тощо суттєво впливали на ефективність і популярність тих чи інших партійних видань на початку ХХ ст.

Досі ще триває процес бібліографування східноукраїнської періодики ХІХ – ХХ ст., тому не існує завершеної в кількісному та якісному відношенні картини партійної преси. При цьому частина видань зберігається у бібліотеках Росії, іноді серед рідкісних часописів, що значно утруднює доступ і вивчення таких газет і журналів. Але це створює і певні перспективи для подальшого розвитку зазначеного в цій статті наукового питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березовський О. М. Друковані періодичні органи українських партій Наддніпрянщини 1905–1914 рр. у вітчизняній історіографії // Березовський О. М. // Сумська старовина. – 2009. – Вип. 28–29.
2. Волобуєва А. Періодичні видання Києва (1835–1917) : покажчик / Анастасія Волобуєва, Наталя Сидоренко, Олександр Сидоренко, Олена Школьна. – К. : Темпора, 2011. – Т. 1–4.
3. Гутковський В. Українська журналістика Наддніпрянщини (II половина ХІХ ст. – 1920 р.): генезис, проблематика виступів, державотворча функція / В. Гутковський, І. Крупський, П. Федоришин. – Л. : ЛА Піраміда, 2001. – 196 с.
4. Заводовський А. А. Преса української соціал-демократії та українське питання в Російській імперії на початку ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. н. / Заводовський Анатолій Анатолійович. – К., 2006. – 16 с.
5. Крупський І. Партійне керівництво пресою як форма контролю ЗМІ: російський досвід і україн-

ські реалії (1917–1925 рр.) / Іван Крупський // Теле- та радіожурналістика. – 2012. – Вип. 11. – С. 32–39.

6. Михайлин І. Л. Нарис історії журналістики Харківської губернії. 1812–1917 / І. Л. Михайлин. – Х.: Колорит, 2007. – 366 с.

7. Михальський І. Твори партійних лідерів та провідних діячів українського національного руху кінця XIX – початку XX ст. як джерело з історії української політичної партії / Ігор Михальський // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики : зб. наук. пр. – К., 2003. – Ч. 10. – Ч. 2. – С. 82–97.

8. Періодичні видання Катеринослава та Катеринославської губернії (1838–1917): список / уклад. Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко, О. Д. Школьна. – Л.; К., 1995. – 154 с.

9. Періодичні видання Подільської губернії (1838–1917): покажчик / уклад. Н. М. Сидоренко, О. Д. Школьна, О. І. Сидоренко, В. В. Фінклер. – Л.; К., 1999. – 70 с.

10. Періодичні видання Полтави та Полтавської губернії (1838–1917): список / уклад. Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко, О. Д. Школьна. – Л.; К., 1996. – 126 с.

11. Стахів М. Українські політичні партії у соціологічному навітанні / др. Матвій Стахів. – Нью Йорк; Детройт; Скрантон, 1954. – 104 с.

Б. В. Год

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
(Полтава)

ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМ СУПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ „РІДНИЙ КРАЙ„ (1905-1916 РР.)

Однією з маловивчених сторінок часопису “Рідний край” (1905-1916 рр.) є питання висвітлення його автурою проблем суспільно-політичного життя України в перше п’ятнадцятиріччя XX століття. Дослідники часопису (С. Семенко[3] [4], Н. Степаненко[5]) основну увагу концентрували довкола висвітлення культурологічної сторінки видання, тому аналіз публікацій “Рідного краю”, які стосуються проблем політичного життя України в означений хронологічний період є безумовно актуальним, як для журналістикознавства, так і політології та історії.

Метою наукової статті є дослідження комплексу публікацій “Рідного краю”, які стосуються актуальних питань суспільно-політичного життя України початку XX століття.

Від номера до номера редакція журналу “Рідний край” впроваджувала в життя свою програму. Вже саме визначення часопису як політичного, економічного, літературного і наукового тижневика окреслювало коло проблем, що порушувалися в журналі. Однією з першочергових політичних проблем, яка регулярно висвітлювалася на сторінках часопису, була діяльність Думи і функціонування в її складі української фракції. Адже на час виникнення і розгортання діяльності “Рідного краю” національна інтелігенція поклала великі сподівання на Думу, прагнучи добитися розширення демократичних свобод для народу. У часописі подавалася широка інформація про вибори до Державної думи, друкувався короткий виклад виступів українських депутатів стенограми засідань Думи. Редакція “Рідного краю” мала свого кореспондента Думі – депутата Г.І.Чижевського, тому матеріали, носили достовірний об’єктивний характер, доповнювалися аналітичними коментарями. Так, у статті “Українські послы в Думі”, радо вітаючи створення української фракції в Думі, редакція “Рідного краю” висловлювала сподівання, що українські парламентарі зможуть добитися для свого народу певних покращень: “За проводом Іллі Шрага (посла з Чернігова) зложився гурт послів-українців, щоб разом обговорювати справи та потреби українського народу та щоб потім обороняти ті потреби в Думі. Сподіваємося, що скоро всі послы, вибрані на Україні, покажуть, чи хочуть вони бути правдивими заступниками і оборонцями українського народу” [2, 1906, № 18]. І справді, у виступах свідомих українських депутатів у Думі домінували питання політичних свобод для українського народу, самостійного вирішення своїх культурно-освітніх проблем. Виступи українських парламентаріїв “Рідний край” регулярно друкував на своїх шпальтах, щоб читачі мали змогу не лише стежити за перебігом подій у Думі, а й мати повне уявлення про своїх посланців, оцінити роботу кожного депутата.

Думська фракція стала також місцем пропаганди національно-визвольних ідей серед депутатів-селян з України, а через них і селян-виборців. Значення цього важко переоцінити, якщо взяти до уваги велику відчуженість селянства від міської інтелігенції,